

NEKI ASPEKTI SELF-KONCEPTA MLADIH IZ OBITELJI S OCEM I BEZ OCA

KATICA LACKOVIĆ-GRGIN
GORAN OPAČIĆ
EDI ŽITNIK

UDK: 159.922

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988 - 01-27

Na adolescentima oba spola iz obitelji bez oca i adolescentima iz potpunih obitelji izvršeno je ispitivanje da bi se utvrdilo da li se oni međusobno razlikuju u pojedinim aspektima self-koncepta, kakva im je struktura self-koncepta, te kakva je relacija između pojedinih aspekata self-koncepta, spola i vremena nedostatka oca,

U ispitivanju su upotrijebljene skale koje mjere sljedeće dimenzije self-koncepta: strah od negativne evaluacije, ustrajnost, samoefikasnost, nekompetentnost, osamljenost, socijalnu poželjnost, samopoštovanje, socijalnu izolaciju, prijateljstvo, potrebu za ljudima i nepovjerenje.

Faktorska analiza je pokazala da se ove dvije skupine ne razlikuju u strukturi self-koncepta. Ekstrahirane su tri kongruentne komponente self-koncepta.

Rezultati pokazuju da adolescenti iz obitelji bez oca u usporedbi s vršnjacima iz potpunih obitelji imaju značajno viši osjećaj samoefikasnosti, da osjećaju manji strah od negativne evaluacije, da su manje osamljeni i s manjim osjećajem nekompetentnosti.

Nije utvrđena povezanost spola, vremena nedostatka oca i pojedinih dimenzija self-koncepta.

Nalazi su interpretirani sukladno Weiss-ovoj teoriji o nešto bržem odrastanju mladih iz obitelji bez oca.

Uvod i problem

Naša proučavanja problema što ih u nekoliko područja svoga života imaju adolescenti iz potpunih obitelji pokazuju, da između dvadeset prediktorskih varijabli (ličnih, sociodemografskih i interpersonalnih) varijable oca (intimnost, kontrola i njegovanje) predstavljaju, uz neke varijable ličnosti, relativno najbolje prediktore problema mladih. Pored ostalog našlo se da u području »o sebi« imaju više problema mladi čiji očevi iskazuju nisko njegovanje (Lacković-Grgin i sur 1986).

Budući da se u stručnoj literaturi još uvijek pretežno naglašava uloga majke u razvoju i socijalizaciji mladih, naš nalaz ukazuje na rele-

¹ Rad je dio realizacije istraživačkog zadatka »Neki aspekti self-koncepta mladih u odnosu na sastav obitelji i interakcije sa značajnim odraslima«, što ga financira SIZ za znanost SR Hrvatske.

vantnost proučavanja uloge oca u tome razvoju. To se čini relevantnim i stoga što neki podaci pokazuju da ako dijete ostaje samo s jednim roditeljem to je u 85 posto slučajeva majka (Dornbusch i sur. 1985).

Pregledom literature našlo se da je uloga oca, u istraživanjima koja su koristila statistički a ne klinički pristup, najčešće proučavana u komparativnim studijama djece iz potpunih i deficitarnih obitelji. Obično su birane tri vrste obitelji bez oca: obitelji u kojima otac vrlo dugo izbiva (npr. mornari), obitelji u kojima oca nema zbog razvoda i obitelji u kojima je otac umro. U takvim obiteljima nedostaje osoba koja u porodičnom sistemu zauzima poziciju suprug-otac, što znači da nedostaje model koji će stimulirati dijete na identifikaciju s njim. Vjerojatno su zato raniji istraživački radovi u ovom području bili usmjereni na probleme identifikacije uloge spola kod djece iz obitelji bez oca. Lynn i Sawrey (1959) proučavajući porodice norveških mornara iz kojih su očevi izbivali dvije i više godina nalaze da je odsutnost oca značajnije utjecalo na mušku nego li na žensku djecu. Dječaci iz tih obitelji bili su slabije maskuline orijentacije od dječaka iz potpunih obitelji. I druge studije pokazuju da se u obiteljima bez oca javlja nepotpuna identifikacija spola u muške djece (Biller, 1971, prema Johnson, 1982; Boyd i Parish, 1984). Također je nađeno da se u djevojčica koje rastu bez oca javlja osjećaj bespomoćnosti kao i teškoće u prilagodavanju, a u djevojaštvu i problemi ophodjenja s muškarcima (Hetherington, 1972, prema Johnson, 1982).

Neke studije su usmjerene na proučavanje lokusa kontrole, odnosa s preostalim roditeljima kao i sefl-koncepta (poimanja sebe) mladih iz deficitarnih obitelji. Parish i Copeland (1980) su nastojali utvrditi da li studenti oba spola, koji su ostali bez oca, pokazuju razlike u lokusu kontrole u odnosu na studente iz obitelji s ocem. Pošli su od Rotterova koncepta da djeca gubitak roditelja doživljavaju kao izraz sudbine koja upravlja njihovim životom. Zbog toga se očekivalo da će studenti bez oca biti ekternalniji. Našlo se da su muški ispitanici iz obitelji gdje je otac umro bili značajno ekternalniji od svih ostalih grupa studenata. Parish (1981) nalazi da je ekternalizacija kontrole najizraženija u mladim koji su oca izgubili u periodu od sedme do trinaeste godine života. Autor iz toga zaključuje o nešto izraženijoj osjetljivosti tog razvojnog perioda.

Iz ovakvih i sličnih studija neki su autori skloni generalizirati učinke deficitarnih porodice. Pri tome obično navode da je identifikacija spola u djece iz porodice bez oca nepotpuna, da takva djeca imaju teškoća u prilagodavanju na osobe suprotnog spola, da su podložnija negativnim utjecajima socijalne sredine i stoga delinkventnija i sl. Takve generalizacije valja primati s oprezom, jer efekti življenja u obitelji bez oca uvelike ovise o porodičnoj situaciji koja je prethodila gubitku oca, o mogućnostima preostalog roditelja da uravnoteži porodičnu situaciju i o uzroku gubitka oca. Jer, kad je uzrok gubitka oca razvod braka, obično se radi o dugogodišnjim nesuglasicama i netrpeljivosti koje kulminiraju razvodom, dakle, radi se o procesu. Vrlo je vjerojatno da na dijete utječe i taj proces i njegov krajnji ishod. Suprotno tome, smrt

oca češće je *dogadaj* nego li proces. Zbog toga je u slučaju takvog uzroka gubitka oca varijabla »obitelji bez oca« nešto »čišće« operacionalizirana. Metodološke reperkusije toga su, po našem mišljenju, neadekvatnost transverzalnog pristupa u proučavanju učinaka odsutnosti oca u obiteljima koje su razvedene, jer se samo u longitudinalnim studijama može uspješno razgraničiti učinke procesa koji prethode razvodu, od učinaka gubitka oca. Zbog nemogućnosti organiziranja longitudinalne studije odlučeno je da deficitentne obitelji u našem istraživanju budu one u kojima je uzrok odsutnosti oca njegova smrt.

Proučavajući self-koncept djece iz razvedenih i potpunih obitelji, Parish i Wigle (1985) nalaze da djeca iz potpunih obitelji tendiraju mnogo pozitivnijoj procjeni sebe i svojih roditelja nego djeca iz razvedenih obitelji. Možda je negativnija slika o sebi i roditeljima te djece »cijena« nešto bržeg odrastanja u razvedenoj porodici. Naime, Weiss (1979) smatra da domaćinstvo s dva roditelja obilježava hijerarhija ili »ešalonska« struktura. U toj strukturi dva odrasla su krajnost autoriteta ili superordiniranog stupnja, dok su djeca na drugom kraju — subordinirana. Bez jednog roditelja ešalonska se struktura gubi. Njezin krah omogućuje razvoj novih relacija u obitelji pa djeca dobivaju više odgovornosti, ali i više prava. To vjerojatno ubrzava razvoj njihove nezavisnosti. Čitav taj proces Weiss naziva »growing up a little faster«.

Čini se da ne bi bilo u suprotnosti s ovom teorijom pretpostaviti da će se mladi iz obitelji gdje je otac umro razlikovati od svojih vršnjaka iz potpunih obitelji u nekim aspektima self-koncepta. Pod self-konceptom razumijevamo pojedinčev način kategoriziranja i definiranja sebe u svim aspektima njegova života. Stoga je organizacija iskustva o sebi multifacetna. Nalazi razvojnih psihologa pokazuju da se s dobi povećava broj faceta jer se šire iskustvena ishodišta self-koncepta. Ipak, o broju i međusobnom odnosu faceta među istraživačima do danas ne postoji suglasnost. U ovom radu zahvaćeni su oni aspekti self-koncepta koji su značajni za socijalno prilagođavanje mladih.

Pretpostavka o mogućim razlikama u self-konceptu mladih iz prethodno spomenutih obitelji temelji se ne samo na teorijama koje ističu ulogu značajnih osoba u razvoju self-koncepta (Mead, Sullivan i drugi), već i na nalazima o razvoju self-koncepta u adolescenciji. Rosenberg (1979) svoj nalaz o opadanju samopoštovanja u adolescenciji, kao i slične nalaze o dramatičnim alteracijama self-koncepta mladih, objašnjava kontekstualnim faktorima (mijenjanjem škole, promjenom odnosa s roditeljima i slično). Iz toga bi se moglo pretpostaviti da će neki aspekti self-koncepta mladih bez oca možda biti negativniji. Istodobno, iz nekih longitudinalnih studija izlazi da se self-koncept u adolescenciji razvija umjereno, stabilno i kontinuirano kad je obiteljska situacija relativno stabilna (Offer i Offer, 1975; Savin-Williams i Demo, 1984). Zato bi se moglo očekivati da će u mladih iz potpunih obitelji self-koncept biti pozitivniji. Pored toga zanimljivo je kakva je struktura self-koncepta mla-

dih iz obitelji s ocem i iz obitelji bez oca. Stoga se ovim ispitivanjem pokušalo odgovoriti na sljedeća pitanja:

1) Kakva je struktura self-koncepta mladih iz obitelji s ocem i iz obitelji bez oca?

2) Da li između mladih iz obitelji bez oca i mladih iz potpunih obitelji postoji razlika u ispitivanim dimenzijama self-koncepta?

3) Da li postoji povezanost varijabli spola i vremena nedostatka oca s ispitivanim dimenzijama self-koncepta?

METODA

Ispitanici

Skupinu mladih bez oca sačinjavala su 93 učenika trećih i četvrtih razreda splitskih srednjih škola. U uzorku je bilo 57 mladića i 36 djevojaka. Skupina mladih iz potpunih obitelji (izjednačena po spolu, godini rođenja, mjestu stanovanja i zanimanju majke sa skupinom bez oca) sastojala se od 103 učenika, i to 62 mladića i 41 djevojke. Parovi učenika birani su unutar istog razrednog odjeljenja. Kronološka dob ispitanika kretala se od šesnaest do devetnaest godina uz dominaciju sedamnaestogodišnjaka.

Instrumenti ispitivanja

U ispitivanju su upotrebljene skale koje mjere jedanaest dimenzija self-koncepta. Neke skale su prevedene s engleskog jezika i adaptirane, neke su prerađene, a neke su novokonstruirane. U preliminarnim ispitivanjima primijenjene su na skupinama adolescenata i psihometrijski provjerene. To su ove skale:²

a) skala za mjerenje straha od negativne evaluacije (adaptirana i skraćena verzija Leary-a, 1983). Skala ima 12 čestica formuliranih u obliku tvrdnji (npr.: »Kad razgovaram s nekim, brine me što bi on mogao misliti o meni«). Pouzdanost tipa Cronbach alpha iznosi .84 a utvrđena je na uzorku od 230 učenika srednjih škola u Zadru i Splitu.

b) skala ustrajnosti (Bezinović i sur, 1986) ima 10 čestica formuliranih u obliku tvrdnji (npr.: »Kad odlučim nešto uraditi, ne odustajem dok to ne uradim«). Pouzdanost tipa Cronbach alpha iznosi .85 a utvrđena je na 100 učenika srednjih škola.

c) skala samoefikasnosti (Bezinović i sur, 1986) ima 10 čestica (npr.: »Kad pravim planove, siguran sam da ih mogu uspješno riješiti«). Pouzdanost tipa Cronbach alpha iznosi .79 a utvrđena je na 200 učenika srednjih škola.

² Sve navedene skale upotrijebljene su s dopuštenjem P. Bezinovića i suradnika s Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.

d) skala nekompetentnosti (Bezinović i sur, 1986) ima još šestica npr: »Većina problema na koje nailazim u životu za mene su teško rješivi«. Pouzdanost utvrđena na 100 učenika srednjih škola (Cronbach alpha) iznosi .84.

e) skala osamljenosti (UCLA), prilagođena našem jeziku, skraćena s dvadeset na osamnaest čestica (npr: »Osjećam se napuštenim«) ima pouzdanost tipa Cronbach alpha .87 utvrđenu na uzorku od 230 učenika srednjih škola.

f) skala IO (interpersonalna orijentacija) ima 29 čestica (Opačić, 1986). Pouzdanost tipa Cronbach alpha utvrđena na 230 učenika iznosi .82. Četiri njezine subskale u ovom su istraživanju tretirane odvojeno s nešto izmijenjenim nazivima. Skala socijalne izolacije ima 7 čestica (npr: »Najljepše se osjećam kad sam sam (sama)«. Pouzdanost tipa Cronbach alpha iznosi .82. Skala nepovjerenja ima 6 čestica (npr: »Ljudi uvijek u presudnom trenutku okrenu leđa«). Pouzdanost skale je .83. Skala potrebe za ljudima ima 8 čestica (npr: »Ljudi su najbolji lijek za moju tugu«). Pouzdanost skale (Cronbach alpha) iznosi .66. Skala prijateljstva ima 8 čestica (npr: »Moje najveće bogatstvo je u mnogim prijateljstvima«). Pouzdanost tipa Cronbach alpha je .62.

g) skala socijalne poželjnosti (Marlowe-Crowne), skraćena na 13 čestica (npr: »Ja sam uvijek prijazan, čak i s ljudima s kojima ne dijeлим mišljenje«). Pouzdanost utvrđena na 100 učenika srednjih škola (Cronbach alpha) iznosi .82.

h) skala samopoštovanja (Rosenberg), skraćena na 10 čestica (npr: »Mislím da vrijedim, barem koliko i drugi ljudi«). Pouzdanost tipa test-retest iznosi .82, a utvrđena je na 223 učenika srednjih škola.

Na svim skalama osim na skali socijalne poželjnosti, ispitanici su procjenjivali ili svoje slaganje s tvrdnjom ili u kojoj se mjeri tvrdnja odnosi na njih. Procjene su vršene na skalama od pet stupnjeva. Ukupni rezultat ispitanika na svakoj skali određen je sumiranjem odgovora na svaku tvrdnju. Na svim skalama veći rezultat znači razvijeniju dimenziju self-koncepta. Na skali socijalne poželjnosti ispitanici su izražavali svoje slaganje ili neslaganje s tvrdnjama zaokruživanjem odgovora »točno - netočno« u ovisnosti da li se navedena tvrdnja na njih odnosi ili ne.

Postupak ispitivanja

Ispitivanje je bilo grupno, a grupe su imali dva do najviše deset članova. Izvedeno je u posebnim prostorijama srednjoškolskih centara. Svim ispitanicima skale su bile prezentirane jednakim redoslijedom, a nakon ispitivanja u razgovoru s mladima bez oca prikupljeni su podaci o tome u kojoj su godini života ti ispitanici ostali bez oca.

Statistička obrada podataka obuhvatila je pored izračunavanja aritmetičkih sredina i standardnih devijacija, faktorsku analizu varijabli self-koncepta (metodom glavnih komponenti), testiranje značajnosti raz-

lika između aritmetičkih sredina rezultata jedanaest ispitivanih dimenzija self-koncepta, te izračunavanje interkorelacija varijabli self-koncepta, spola i vremena nedostatka oca.

REZULTATI I DISKUSIJA

Na prvi problem ovog rada pokušalo se odgovoriti uspoređivanjem faktorske strukture ispitivanih aspekata self-koncepta skupine mladih iz obitelji bez oca i skupine iz potpunih obitelji.

Najprije je Bartlettovim testom provjereno da li su matrice interkorelacija varijabli self-koncepta pogodne za faktorizaciju. U tablici br. 1 prikazana je matrica interkorelacija.

Tablica 1.

Matrica interkorelacija varijabli self-koncepta skupine s ocem i skupine bez oca

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
X ₁		-.37	.13	.22	-.35	-.53	.14	.33	-.57	-.40	.14
X ₂	-.21		-.37	-.53	.46	.13	-.11	-.25	.33	.51	-.08
X ₃	.06	-.33		.57	-.21	-.03	.21	.26	-.25	-.43	.07
X ₄	.08	-.40	.69		-.18	-.01	.12	.27	-.24	-.44	.12
X ₅	-.07	.50	-.30	-.36		.18	-.01	-.01	.34	.35	-.10
X ₆	-.04	.17	.04	-.08	.21		.09	-.17	.48	.38	-.23
X ₇	.37	-.37	.33	.40	-.16	-.22		.40	-.43	-.11	.19
X ₈	.34	-.09	.22	.26	.00	-.12	.59		-.51	-.30	-.05
X ₉	-.27	.57	-.15	-.21	.31	.38	-.53	-.48		.47	-.17
X ₁₀	-.15	.54	-.31	-.35	.42	.34	-.49	-.17	.39		-.22
X ₁₁	.05	-.20	.30	.32	-.14	-.11	.33	.22	-.23	-.28	

Legenda:

1 — Samopoštovanje	
2 — Socijalna izolacija	7 — Ustrajnost
3 — Prijateljstvo	8 — Samoefikasnost
4 — Potreba za ljudima	9 — Nekompetentnost
5 — Nepovjerenje	10 — Osamljenost
6 — Strah od negativne evaluacije	11 — Socijalna poželjnost

Opaska:

Podaci iznad dijagonale odnose se na skupinu s ocem, a podaci ispod na skupinu bez oca.

Bartlettov je test potvrdio pogodnost matrica za daljnju analizu (za matricu interkorelacija skupine bez oca $hi^2/55 = 346,36$; $p < .01$, dok je za matricu skupine s ocem $hi/55 = 366,81$; $p < .01$).

Nakon toga proveden je postupak analize glavnih komponenti uz Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora do eigen vrijednosti od jedan, te Varimax rotaciju. U tablici br. 2 prikazane su rotirane faktorske strukture.

Tablica 2.

Rotirana matrica faktorske strukture self-koncepta ispitanika bez oca i s ocem

Dimenzije self-koncepta	Bez oca			S ocem			
	F ₁	F ₂	F ₃	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄
Samopoštovanje	.07	.64	-.01	-.79	.18	.19	-.04
Socijalna izolacija	-.72	-.10	-.34	.30	-.76	.00	.06
Prijateljstvo	.09	.05	.87	.07	.76	.24	.04
Potreba za ljudima	.21	.10	.83	.02	.83	.15	.03
Nepovjerenje	-.70	.17	-.32	.46	-.46	.25	-.03
Strah od negativne evaluacije	-.63	-.19	.24	.83	.07	.04	-.17
Ustrajnost	.28	.73	.35	.05	.09	.83	.23
Samoefikasnost	-.03	.84	.21	-.31	.19	.74	-.29
Nekompetentnost	-.61	-.58	-.04	.67	-.22	-.52	-.06
Osamljenost	-.70	-.18	-.30	.48	-.61	-.09	-.16
Socijalna poželjnost	.13	.24	.48	-.14	.08	.06	.94

Opaska: Sva opterećenja iznad 0,30 su potertana.

Za usporedbu dobivenih faktorskih struktura self-koncepta izračunati su koeficijenti kongruencije za sve parove faktora. U tablici br. 3 prikazani su dobiveni koeficijenti kongruencije.

Tablica 3.

Koeficijenti kongruencije između svih parova faktora

Faktori skupine bez oca	1	2	3
Faktori skupine s ocem			
1	-.77	.58	-.11
2	.67	.29	.87
3	.23	.91	.40
4	.27	.14	.34

Neki raniji radovi (Opačić, 1986, Bezinović, 1987) su pokazali da varijable uvrštene u ovo istraživanje zahvaćaju dva područja konceptualizacije sebe: područje »o sebi« (samoefikasnost, samopoštovanje, nekompetentnost, strah od negativne evaluacije i ustrajnost), te područje »ja i drugi« (prijateljstvo, potreba za ljudima, nepovjerenje, osamljenost i

socijalna izolacija). Prema tim istraživanjima varijabla socijalne poželjnosti ne bi se mogla uvrstiti ni u jedno od tih područja.

Faktorska analiza rezultata dobivenih na našem uzorku ispitanika pokazuje da su, prema navedenom kriteriju, u uzorku mladih bez oca zadržana tri faktora i oni objašnjavaju 61,79 posto varijance svih ispitivanih varijabli. U uzorku mladih s ocem zadržana su četiri faktora i oni objašnjavaju 70,56 posto varijance svih ispitivanih varijabli.

Iz rotirane matrice strukture je vidljivo da u uzorku s ocem tri ekstrahirana faktora reprezentiraju pretpostavljena područja konceptualizacije sebe. Područje »o sebi« reprezentira treći faktor, kojeg se može nazvati »generalizirana samoeфикаsnost«. Prvi i drugi faktor reprezentiraju područje »ja i drugi«. Prvi faktor, koji je ujedno i najveći izvor varijance, indicira na tendenciju povlačenja od ljudi i mogao bi se nazvati »strah od ljudi«. Drugi faktor pak indicira na tendenciju okretanja prema ljudima i mogao bi se nazvati »potreba za ljudima«. U ovom uzorku četvrti faktor definiran je samo varijablom socijalna poželjnost što ukazuje da se ta varijabla ne bi mogla uvrstiti u navedena područja konceptualizacije, a to se slaže s nalazima Opačića i Bezinovića.

Rotirana faktorska matrica strukture self-koncepta u uzorku bez oca slična je onoj dobivenoj na kontrolnoj skupini. Naime, kako je vidljivo iz tablice 3 postoji dosta visoko slaganje između *druge* glavne komponente u skupini bez oca i *treće* glavne komponente u skupini s ocem, kao i između *treće* glavne komponente u skupini bez oca i *druge* glavne komponente u skupini s ocem. Stoga o ovim faktorima možemo govoriti kao o identičnim faktorima. Također se vidi da su *prva* glavna komponenta u skupini bez oca i *prva* glavna komponenta u skupini s ocem u korelaciji koja je samo nešto niža od prihvaćene (Fulgosi, 1979), pa i njih možemo smatrati gotovo identičnima.

Dok se je varijabla socijalne poželjnosti u skupini s ocem izdvojila izvan navedenih područja konceptualizacije sebe u uzorku bez oca, ona je značajno saturirana s faktorom što je nazvan »potreba za ljudima«. Što je varijabla socijalna poželjnost integrirana u komponentu socijalnog self-koncepta mladih iz obitelji bez oca, čini se da zaslužuje pažnju, barem kao indicija za izgrađivanje budućih istraživačkih pretpostavki. Prisustvo socijalne poželjnosti u komponenti »potreba za ljudima«, odnosno njezina značajna korelacija s varijablama prijateljstvo - potreba za ljudima i ustrajnost možda indicira na specifičnu kvalitetu odnosa tih mladih sa značajnim osobama (majkom, rođacima, prijateljima). Možda se od tih mladih baš u relaciji s majkom naglašava potreba postupanja na socijalno poželjni način u onim situacijama u kojima im se delegira dio odgovornosti koja je u potpunim obiteljima u nadležnost oca, pa takva specifična iskustva služe kao ishodište integracije socijalne poželjnosti u komponentu »potreba za ljudima«.

U tablici 4 prikazani su rezultati koji omogućuju odgovor na drugi problem ovoga rada.

Tablica 4.

Aritmetičke sredine (M), standardne devijacije (SD) i t-testovi (t) značajnosti razlika između aritmetičkih sredina u pojedinim dimenzijama self-koncepta, i to između ispitanika bez oca i s ocem

Dimenzije self-koncepta	Skupina bez oca		Skupina s ocem			
	M	SD	M	SD	t	P
Samopoštovanje	37,87	4,42	37,84	5,47	,042	n. s.
Socijalna izolacija	11,53	3,72	11,91	3,73	,713	n. s.
Prijateljstvo	28,89	5,56	29,49	4,78	,808	n. s.
Potreba za ljudima	27,08	5,91	27,67	4,99	,751	n. s.
Nepovjerenje	16,48	5,08	16,39	4,56	,129	n. s.
Strah od negativne evaluacije	32,74	9,24	36,99	9,23	3,215	0,001
Ustrajnost	40,39	6,37	39,50	5,95	1,008	n. s.
Samoefikasnost	25,96	2,73	24,79	3,45	2,645	0,009
Nekompetentnost	22,34	6,19	24,62	6,55	2,504	0,01
Osamljenost	35,43	11,63	38,55	10,64	1,952	0,05
Socijalna poželjnost	7,92	2,19	8,39	3,28	1,190	n. s.

Značajne razlike u varijablama strah od negativne evaluacije, samoefikasnost, nekompetentnost i osamljenost pokazuju da se mladi bez oca osjećaju manje usamljeni, s manjim osjećajem nekompetentnosti, s manjim strahom od negativne evaluacije, dok im je osjećaj samoefikasnosti nešto viši nego li mladima iz potpunih obitelji. To znači, da barem u ovoj skupini ispitanika, dobiveni rezultati govore u prilog Weiss-ove pretpostavke da su mladi iz obitelji bez oca samostalniji i odgovorniji. Doživljaj smrti oca djeluje kao »udarac sudbine« i taj gubitak djeca vjerojatno nastoje nadoknaditi pojačanim sudjelovanjem u akcijama preostalog roditelja i prihvaćanjem odgovornosti. To potvrđuju nalazi Parisha i Nunna (1981) o povećanoj autonomiji u djece iz porodica u kojima je otac umro. Izgleda da se neravnoteža u porodičnom sistemu nadvladava bržim odrastanjem. Ipak, čini se da bi u prilog ovom teorijskom stajalištu vjerojatno trebalo potražiti dodatne dokaze i to u komparativnoj studiji u kojoj bi zavisna varijabla bila zrelost ličnosti adolescenata. Iako su i nađeni pozitivniji aspekti self-koncepta također svojevrsni indikatori zrelosti ličnosti, oni ni izdaleka ne predstavljaju temeljitu operacionalizaciju toga konstrukta.

Na treći problem odgovoreno je tako da su izračunate interkorelacije između varijabli self-koncepta, varijabli spola i vremena provedenog bez oca. To pokazuje tablica br. 5.

Tablica 5.

Interkorelacije dimenzija self-koncepta te varijabli spola i vremena nedostatka oca

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	.10	.00	-.18	-.03	.13	.06	.07	.13	-.11	.15	.10	.12
2		-.21	.06	.08	-.07	-.04	.37	.34	-.27	-.15	.05	.05
3			-.33	-.40	.50	.17	-.37	-.09	.57	.54	-.20	-.07
4				.69	-.30	.04	.33	.22	-.15	-.31	.30	-.14
5					-.36	-.08	.40	.26	-.21	-.35	.32	-.02
6						.21	-.16	.00	.31	.42	-.14	-.04
7							-.23	-.12	.38	.34	-.11	.08
8								.59	-.53	-.49	.33	-.13
9									-.48	-.17	.22	-.05
10										.39	-.23	-.02
11											-.28	.07
12												-.01
13												

Legenda:

1 — spol	8 — ustrajnost
2 — samopoštovanje	9 — samoefikasnost
3 — socijalna izolacija	10 — nekompetentnost
4 — prijateljstvo	11 — osamljenost
5 — potreba za ljudima	12 — socijalna poželjnost
6 — nepovjerenje	13 — vrijeme bez oca
7 — strah od negativne evaluacije	

Iz tablice 5 se vidi da spol i vrijeme provedeno bez oca nisu značajno povezani ni s jednom varijablom self-koncepta. Posljedice su izgleda bazično iste i za mladiće i za djevojke. Teško je nešto određenije reći o relaciji vremena provedenog bez oca i self-koncepta mladih budući da je uzorak bio takav da se nisu mogle jasno definirati kategorije ispitanika s obzirom na vrijeme provedeno bez oca. Raspon vremena kretao se od jedne do osamnaest godina, bez dominantnog razdoblja. Zato, da bi se utvrdila prava relacija vremena provedenog bez oca i self-koncepta mladih, u budućim bi istraživanjima trebalo uzorak koncipirati tako da se jasno odrede kategorije prema dobi u kojoj su ispitanici ostali bez oca, respektirajući pri tome razvojne karakteristike pojedinih životnih dobi.

Literatura:

- Bezinović, P., Beram, I., Domazet, D., Lenić, M. & Radnić, J. Konstrukcija i faktorska validacija skale generalizirane samoeфикаsnosti, *Dani psihologije 85' (Zbornik radova)*, Zadar, 1986, 225—231.
- Bezinović, P. Koncept o sebi i interpersonalna orijentacija, Primijenjena psihologija, 1987, (u tisku).
- Boyd, D. A. & Parish, T. S. An Investigation of Father Loss and College Students' Androgyny Scores, *The Journal of Genetic Psychology*, 1984, 145, 279—280.
- Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P. L., Leidermann, H., Hastorf, A. H., & Gross, R. T. Single Parents Extended House holds and the Control of Adolescents, *Child Development*, 1985, 56, 326—341.
- Fulgosi, A. *Faktorska analiza*, Školska knjiga, Zagreb, 1979, 292.
- Johnson, M. M. Očevi, majke i usvajanje uloge vezane za spol, u *Proces socijalizacije kod dece*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1982, 99—123.
- Lacković-Grgin, K., Božičević V., Milosavljev B. & Rijavec, M. *Problemi adolescenata iz gradskih sredina*, (rukopis monografije u tisku), 1986.
- Leary, M. M. A brief version of the fear of negative evaluation scale, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1983, 371—375.
- Lynn, D. B. & Savrey, W. L. The Effects of Father-Absence on Norwegian Boys and Girls, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1959, 59, 258—262.
- Marsh, H. W. & Shavelson, R. Self-Concept: Its Multifaceted, Hierarchical Structure, *Educational Psychology*, 1985, 3, 107—123.
- Offer, D. & Offer, J. *From teenage to young manhood*, Basic Books, New York, 1975.
- Opačić, G. *Interpersonalna orijentacija — konstrukcija skale i validacija konstrukta*, Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 1986.
- Parish, T. The relationship between years of father absence and locus of control, *The Journal of Genetic Psychology*, 1981, 138, 301—302.
- Parish, T. S. & Copeland, T. Locus of control and father loss, *The Journal of Genetic Psychology*, 1980, 36, 147—148.
- Parish, T. & Nunn, G. How relationship vary between children's self-concepts and evaluations of parents as a function of family structure and process, *Journall of Psychology*, 1981, 107, 105—107.
- Parish, T. & Wigle, S. E. A longitudinal study of the impact of parental divorce on adolescents' evaluations of self and parents, *Adolescence*, 1985, 77, 239—244.
- Rosenberg, M. *Concepting the self*, Basic Books, New York, 1979.
- Savin-Williams, R. C. & Demo, D. H. Developmental change and stability in adolescent self-concept, *Developmental Psychology*, 1984, 6, 1100 — 1110.
- Weiss, R. S. Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household, *Journal of Sociological Issues*, 1979, 35, 97—111.

Katica Lacković-Grgin, Goran Opačić and Edi Žitnik: SOME ASPECTS OF SELF-CONCEPT AMONG ADOLESCENTS FROM FAMILIES WITH OR WITHOUT FATHER

Summary

Adolescents of both sexes from fatherless families and from complete families were investigated in order to establish whether they are mutually different in certain dimensions of self-concept, and what is the relation between certain dimensions of self-concept, sex and the period of the father's absence.

Scales which measure the following dimensions of self-concept, used during the investigation are following: fear of negative evaluation, persistency, self-efficacy, lack of competence, loneliness, social desirability, self-estimation, social isolation, friendship, the need of people and the lack of confidence.

Comparison of the factors obtained by factor analysis revealed no difference between the two groups adolescents. In both groups three components of self-concept, which are congruent, have been extracted.

The results show that adolescents from fatherless families compared to their age groups from complete families have a significantly higher feeling of self-efficacy, they have less fear of negative evaluation, they are less lonely and their feeling of lack of competence is smaller.

No significant connection was established between sex, the period of time of father's absence and the dimensions of self-concept.

The results were interpreted in accordance with the Weiss's Theory about »growing up a little faster« in fatherless families.